

**CONSTITUCIÓ D'UNA COMUNITAT SOCIAL
D'INVESTIGACIÓ AMB PERSONES MAJORS
DES DE LA RESPONSABILITAT SOCIAL
UNIVERSITÀRIA**

***CONSTITUTION OF A SOCIAL RESEARCH
COMMUNITY WITH ELDERLY PEOPLE
FROM THE UNIVERSITY SOCIAL RESPONSIBILITY***

Juan José Martí i Noguera,
Francisco A. Martínez i Salvà,** Manel Martí i Vilar***

Resum

Es presenta com s'ha constituït una comunitat social d'investigació (CSI) amb 48 persones majors institucionalitzades des de la responsabilitat social universitària (RSU) i des d'una perspectiva humanista. En aquesta CSI es va valorar el benestar psicològic de les persones institucionalitzades amb mètodes quantitatius i qualitatius, i amb una proposta d'investigació-acció participativa (IAP). S'inicia, així, un procés d'innovació epistemològica, amb escassos antecedents, a l'hora d'investigar i entendre el benestar de les persones majors. Aquesta primera experiència de la CSI aporta observacions sobre els canvis de les dimensions del benestar de Ryff durant el procés d'envelliment dins de la institució particip de l'estudi. Concretament, apareix l'augment del domini de l'entorn i la baixada de l'autonomia i del propòsit en la vida. També s'aporten dades qualitatives que permeten entendre aquests canvis.

Paraules clau: comunitat social d'investigació, responsabilitat social universitària, persones majors.

* Universitat de València.

Correspondència: Juan José Martí i Noguera, DEA. Doctorant de la Universitat de València Adreça electrònica: <jmarti@resoldre.com>.

** Universitat de València.

Abstract

This article introduces how a Social Research Community (CSI) has been constituted with 48 institutionalized elderly from the University Social Responsibility (MSW) and from a humanistic perspective. In this CSI, the psychological well-being of the institutionalized people were assessed with quantitative and qualitative methods from a proposal of Participatory Action Research (PAR). It begins thus an epistemological innovation process, with little precedent, when it comes to research and understand the welfare of the elderly. This first experience of CSI provides observations on the dimensional changes of Ryff's welfare during the aging process within the institution to participate in the study. Specifically, it shows the increase of the Dominion of Environment and fall of Autonomy and Purpose in Life. Also qualitative data are provided to help understand these changes.

Key words: social research community, university social responsibility, elderly people.

Introducció

El propòsit de la investigació que es presenta en aquest article és aportar un primer pas en la constitució de comunitats socials de investigació, aplicades a projectes de responsabilitat social universitària (RSU). En la societat hi ha, segons Teixidó i Chavarri (2000:5), un sentit de responsabilitat social (RS) que «ha assolit rellevància en els darrers anys per part de diversos actors de la comunitat (corporacions, fundacions, ONG, empreses, municipis, universitats, organismes públics, gremis i moviments ciutadans) que es refereixen a la RS com una categoria ètica de gran força per a mobilitzar i donar sentit a les accions socials, culturals i ciutadanes que realitzen en tots els nivells.» Accions com ara la de potenciar el voluntariat com a part complementària de la formació universitària són una manera de fer ciutadania i de treballar pel desenvolupament comunitari.

Per a orientar a la RSU i fer que aquesta es base –com afirmen Martí i Martí Vilar (2010)– en els principis d'una ciutadania ètica i responsable, cal que tinga un contingut mobilitzador, que faça possible una convergència entre actors socials i que contribuïska a construir un nou sentit de reflexió sobre temes claus per a la comunitat, com és el cas de l'adult major. Cal promoure des d'una visió humanista un model participatiu, que fomenti el diàleg entre ciutadans i que oferisca com a resultat una concertació i una planificació realitzades més enllà de les institucions per les persones de la comunitat on estan integrades i de la qual depenen.

L'evident augment de l'esperança de vida de la població major potser provocarà una obligació de preocupar-nos per la qualitat de vida durant la vellesa. Aquesta situació fa plantejar necessitats de coneixement específic sobre les persones d'una edat ja major, i és aquest el context en el qual docents de la Universidad Autónoma de Bucamaranga (UNAB) desenvolupen un programa de RS que apropa alumnes de diferents facultats a residències i centres geriàtrics, entre les quals la Fundación Albeiro Vargas y los Ángeles Custodios (FAVAC). Aquesta visió de la RSU comparteix la línia d'interès de la Unitat d'Investigació ECP de la Universitat de València. Des d'aquesta unitat, en el marc del programa de doctorat Desenvolupament Personal i Participació Social, s'ha promogut un model de vinculació entre universitaris i el Centre de Jubilats i Pensionistes de la Coma, de Paterna (València), mitjançant la creació d'una comunitat social d'investigació (CSI) (Martínez i Martí-Vilar 2005).

En aquesta comunicació d'una experiència professional es fa una introducció als models teòrics que guien la RSU com a eina d'interacció institucional per a la integració de la universitat a la comunitat, així com una introducció teòrica sobre el benestar psicològic des de la psicologia humanista com a element principal del creixement personal en l'edat adulta.

L'objectiu principal i la hipòtesi de treball que es persegueixen amb la creació d'una CSI s'emmarquen en la concepció segons la qual la persona, durant tot el seu cicle vital, creix i es realitza psicològicament experimentant benestar. En el cas de la FAVAC, en la valoració del benestar psicològic des de la CSI integrada per alumnes, investigadors i personal de la FAVAC s'explora la manera com es produeix una reflexió conjunta que es treballa en un primer moment utilitzant dos instruments: l'adaptació espanyola de les escales de benestar psicològic de Ryff (2006), de caràcter quantitatiu, i una entrevista semiestructurada, fonamentada en els mateixos constructes que l'escala, com a element d'avaluació qualitativa.

Objectiu principal i objectius específics

L'objectiu general és promoure una CSI (Martínez i Martí Vilar, 2005) com a eina articulatòria des de la RSU de la UNAB; concretament, en el marc del seu programa de voluntariat amb la FAVAC per a la promoció del benestar psicològic en l'adult major, implicant tots els actors participants, tant els de la universitat mateixa com els responsables del centre i persones adultes majors.

Cal tenir en compte que les accions de les entitats amb una política activa en responsabilitat social poden influir en la comunitat mitjançant diferents vies; una d'aquestes és la que poden desenvolupar les universitats treballant en comú amb la societat.

Els objectius específics es concreten en la constitució d'una CSI entre la FAVAC, personal i persones adultes majors; la UNAB, docents i adults implicats en el programa de RSU i la Unitat d'Investigació ECP de la Universitat de València, i en el fet d'establir una valoració inicial del benestar psicològic en les persones adultes majors de la FAVAC com a primera mesura a desenvolupar per la CSI mitjançant la metodologia d'investigació-acció participativa (IAP). D'aquesta manera s'obtindrà la línia base amb la qual es podran comparar posteriors actuacions. Amb aquesta mesura quantitativa també podrem observar si hi ha diferències significatives respecte de l'edat, el sexe i l'estat civil dels participants. I amb l'avaluació qualitativa obtindrem els principals significats dels participants respecte del benestar mesurat.

Marc teòrics que fonamenten la investigació

Benestar psicològic

El benestar subjectiu s'inscriu dins d'un marc fonamentalment cognitivo-emocional que s'ha adoptat en relació amb altres constructes del camp afectiu: felicitat (Argyle, 1992), satisfacció amb la vida (Veenhoven, 1994), i afectes positius o negatius (Bradburn, 1969). És el resultat d'un balanç global o judici de satisfacció que fa la persona sobre les seues oportunitats vitals, recursos socials i personals, i aptituds individuals, del recorregut dels esdeveniments a què s'enfronta i de l'experiència emocional que se'n deriva: «la satisfacció amb la vida és el grau en què una persona avalua la qualitat global de la seua vida en conjunt de manera positiva. En altres paraules, quan a una persona li agrada la vida que porta» (Veenhoven, 1994, p. 91). Per tant, el benestar psicològic és una tradició més recent i ha centrat el seu interès en el desenvolupament personal, en l'estil i la manera d'afrontar els reptes vitals, en l'esforç i l'afany per aconseguir les metes pròpies. Sis han estat les dimensions psicològiques proposades originalment per Ryff el 1989, i reiterades posteriorment (Ryff i Keyes, 1995): autonomia, objectius vitals, autoacceptació, relacions positives amb els altres, domini ambiental i creixement personal.

Ryan i Deci (2000) proposaren una organització dels diferents estudis sobre el benestar en dues grans tradicions: l'una, relacionada fonamentalment amb la felicitat i l'altra, lligada al desenvolupament del potencial humà. Aquesta segona concepció és la que s'emmarca millor dins d'un marc humanista en el qual els principals autors expressen com a prioritat l'atenció a la persona, l'ésser humà com a posseïdor de tot un potencial per a desenvolupar el seu benestar al llarg de la seua vida, l'autorealització personal. Ryff (1995: 100) esmenta que

«una caracterització més ajustada dels béns humans és definir-los com l'esforç per perfeccionar-se i per la realització del propi potencial».

Així, el benestar psicològic tindria a veure amb el fet de tenir un propòsit en la vida, amb la qual cosa la vida adquireix significat per a un mateix, amb els desafiaments i amb un cert esforç per superar-los i aconseguir metes valuoses, mentre que el benestar subjectiu tindria més a veure amb sentiments de relaxació, d'absència de problemes i de presència de sensacions positives.

Responsabilitat social universitària (RSU)

El concepte de RS té els seus antecedents en Berkowitz i Daniels (1964) i s'integra dins de la psicologia moral, ja que el responsable últim de les accions que puga fer una figura individual o un grup és la persona física o jurídica que representa, sota la qual actua cadascú i davant la qual cadascú ha de respondre davant dels altres (Martí i Martí Vilar, 2010). La psicologia moral ha fet grans aportacions a les necessitats humanes (Martí Vilar, 2008). Tot i que és cert que el raonament moral, constructe fonamental de la psicologia moral, ha estat molt investigat en el nostre context (Martí Vilar, 2001, 2008), no ha ocorregut el mateix amb la responsabilitat social, ja que és un concepte que ha evolucionat en tractar de veure les implicacions morals de les CSI i amb les dinàmiques desenvolupades a la Unitat d'Investigació de l'ECP.

Martí-Vilar, Almerich, Cifuentes, Grimaldo, Martí, Merino i Puerta (2011) recorden els plantejaments de la UNESCO (1998), segons els quals la universitat cal que «forme persones per a ser professionals molt qualificats per a la seua tasca laboral i per a l'exercici d'una ciutadania responsable, oferint als estudiants la possibilitat de desenvolupar plenament les seues pròpies capacitats amb un sentit de RS». Per a això, tal com afirma la UNESCO (2009), «l'educació superior cal que no sols proporcione competències sòlides per al món d'avui i de demà, sinó que contribuïska a la formació d'una ciutadania que tinga principis ètics, compromesa amb la construcció de la pau, la defensa dels drets humans i els valors de la democràcia», i amb aquest fi cal plantejar fórmules de cooperació interuniversitària en matèria de recerca i transferències d'experiències en RSU.

En el II Diàleg Global sobre RSU organitzat de manera conjunta per la Iniciativa Interamericana de Capital Social, Ètica i Desenvolupament del Banc Interamericà de Desenvolupament (BID) i la Xarxa Global d'Aprenentatge per al Desenvolupament del Banc Mundial participaren prop d'un centenar de professionals directament relacionats amb el món universitari –rectors, docents, personal administratiu, estudiants provinents d'institucions de diferents països d'Amèrica Llatina. Una de les principals aportacions fou la de Vallaeys (2006),

que va definir la RSU com la gerència ètica i intel·ligent dels impactes que genera l'organització en el seu entorn humà, social i natural. Promou la necessitat de replantejar les quatre àrees que fonamenten la universitat: l'organització interna –que inclou el personal docent, el personal administratiu i l'alumnat–; la formació educativa, la investigació científica i epistemològica, generant coneixement per la via de constituir un pont entre la ciència i la societat, i la relació amb la societat quan es vincula la seua tasca docent amb l'exterior atenent les demandes directes o indirectes del seu entorn en l'àmbit local i global; àrees que, si no són reformades per a una millor gerència dels seus impactes, poden donar lloc a un currículum ocult i ensenyar als estudiants actituds no desitjades.

Vallaes (2006) va precisar que el fet d'analitzar la RSU en termes de gestió permet assegurar la necessitat que les accions socials empreses tinguin un impacte real en la millora de la formació i de la producció de coneixements (les dues funcions essencials de la universitat). Plantejar la RSU en aquests termes de gerència té l'avantatge afegit que permet col·locar la RS en el punt de mira de l'estratègia universitària i no com un projecte social ad hoc. La universitat té com a prioritats i objectius, pel simple fet d'existir en un entorn, la finalitat de servir la seua comunitat i el seu entorn, i no sols de servir-se'n.

Entre les aportacions al concepte de RS cal destacar el de neuroresponsabilitat, que fan Martí, Martí-Vilar i Puerta (2011), i que va més enllà de la RS entesa en l'àmbit institucional, per a incloure els processos personals involucrats i centrar l'atenció en l'educació emocional i com a procés en què ens fem responsables dels actes i conseqüències propis. L'enfocament de la neuroresponsabilitat es presenta com un model de desenvolupament humà que transcendeix l'àmbit de la persona per pensar en la humanitat perquè les persones assumisquen la seua responsabilitat en els fonaments d'un procés evolutiu i genètic, des de les emocions i les motivacions, veient la societat global com una part de la seua vida, i els progressos d'una generació, com a llavor per a la següent.

Part empírica

La constitució d'una CSI

El professor Eduardo Castillo, de la Facultat de Sistemes, va començar a promoure l'any 1998 activitats vinculades amb la RSU entre el seu alumnat, fonamentalment entre diferents institucions d'atenció a gent major. Aquest exemple fou identificat per la Junta de Rectorat com a valor important en la formació i va ser adquirit com a part essencial de la formació de l'alumnat.

Durant l'estada doctoral a València, aquest docent universitari va entrar en contacte amb la Unitat de Investigació ECP, motivat per una de les experiències

d'IAP que portaven a terme les persones adultes majors, el projecte anomenat Comunitat Social d'Investigació de les Persones Adultes Majors (CSIPAM). La CSI constitueix un pont important en la vinculació de la investigació a la participació activa de les persones de la comunitat; aquesta metodologia investigadora ofereix obrir el procés investigador a la població que hi participa, ja que esdevé part activa del procés, i és un mètode per a operativitzar la RS; en el cas de les persones adultes majors, buscant les formes i els mètodes de promoure el benestar i fent possible la transferència de coneixements a altres centres/entitats, tot fent ús d'un mètode científic.

Aquesta perspectiva d'IAP mitjançant la CSI forma part dels productes sorgits en el programa Desenvolupament Personal i Participació Social (Martí-Vilar, Marí, Martínez, Climent i Campos, 2005), en què en investigacions vinculades a tesis doctorals es va observar que certes problemàtiques que es donen en institucions de persones adultes majors es poden tractar des de diverses dimensions per possibilitar una millora des de les persones mateixes. Es tracta de temes tan importants com ara evitar els prejudicis culturals en la societat i considerar l'edat adulta com una part més de la vida en què les persones són plenament competents i es poden desenvolupar en l'àmbit personal.

L'experiència es va iniciar amb una col·laboració amb la Llar de Jubilats i Pensionistes de la Coma (Paterna, València) a fi de dur a terme accions de canvi en els patrons de pensament i d'interaccionar amb els participants del centre. En aquesta col·laboració participaren les persones majors, alumnes i docents de la Universitat de València.

Les dinàmiques de canvi desenvolupades en el marc de la CSI i amb la metodologia IAP van tenir un efecte reconegut i valorat pels participants. L'experiència ja disposava d'antecedents d'altres investigacions realitzades a l'Hogar de Ancianos San Francisco de Asís, de Santo Domingo (Rep. Dominicana) per a iniciar activitats similars en el mateix marc epistemològic i metodològic, i havia rebut el suport d'investigadors en el marc del programa de doctorat Psicologia de l'Educació i Desenvolupament Humà, coordinat entre la Universitat Autònoma de Santo Domingo i la Universitat de València. L'experiència, la va difondre la Unitat de Investigació ECP a través de diferents congressos i publicacions (Marí, Martínez, Martí-Vilar, Martínez, Campos, Suárez, Almerich i Climent, 2004) i es van proposar altres iniciatives que podrien impulsar altres institucions de la ciutat de València (Rodríguez, Aguilar i Martí Vilar, 2005).

La IAP en l'avaluació del benestar

L'ús de la IAP com a eina de generació de coneixement científic parteix de tres fets fonamentals (Martínez i Flores, 1997) que es complementen, en què

els investigadors accepten i viuen un compromís ètic d'entrega, de servei, de conducta prosocial, pels quals posen en segon lloc els seus interessos. Com que la investigació es desenvolupa mitjançant un procés essencialment crític en la recerca i interpretació de les dades, és més rigorosa i en l'autodiagnòstic inicial es produeix un autoaprenentatge.

En el cas objecte de recerca d'aquest treball, la participació en el procés investigador de persones adultes majors i estudiants universitaris d'edat jove genera un marc adequat a la IAP perquè en cadascuna de les fases que cal desenvolupar uneix les sensibilitats i els punts de vista de dues generacions sota un mateix objectiu, com és ara el de conèixer millor el benestar i aprendre'n.

En la present investigació es va optar per el model d'IAP de Villasante (2000), que la divideix en quatre etapes, subdividides alhora en 13 fases. Les etapes desplegades en aquesta recerca són les dues primeres. En l'etapa de preinvestigació se'n presenta l'elaboració i la justificació. En la primera etapa de diagnòstic es constitueix el grup d'IAP que coordinarà el procés, i es fa una recollida d'informació inicial mitjançant enquestes i entrevistes. Aquestes entrevistes aporten a la CSI un primer informe sobre la situació de benestar psicològic d'una mostra de participants entre les persones adultes majors colombianes.

Creació del grup d'IAP i elecció d'instruments

Una vegada iniciat el compromís de desenvolupament d'una CSI entre alumnes i docents de la UNAB, la FAVAC i un grup d'investigadors de la Unitat d'Investigació ECP de la Universitat de València, es va constituir el 2007 el grup d'IAP amb la presència d'un representant de les entitats esmentades i una persona adulta major resident a la FAVAC.

En la primera reunió es va acordar que la finalitat era la promoció del benestar en les persones adultes majors i la idoneïtat dels instruments que ens permetrien conèixer, tant quantitativament com qualitativament, el que entenen i senten per benestar les persones adultes majors que participarien en l'experiència de la CSI.

A Colòmbia, com que no hi havia qüestionaris desenvolupats o validats al país per a efectuar el mesurament del benestar psicològic, es va decidir l'ús de l'adaptació espanyola de la versió de D. Van Dierendonck de les escales de benestar psicològic (Ryff, 1989a, 1989b), el model teòric de la qual s'apropa a la concepció eudemònica del benestar, més propera a la tradició psicològica humanista. Aquesta escala consta de sis dimensions: autoacceptació, relacions positives, autonomia, domini de l'entorn, propòsit en la vida i creixement personal. La versió abreujada que s'ha utilitzat desenvolupada en castellà té 29 ítems, redueix la longitud de les escales originals i en facilita l'aplicació en diferents àmbits.

El grup d'IAP, amb la participació de tots els seus membres, complementàriament va reflexionar sobre les característiques de les persones de la FAVAC i sobre la manera com des del model de Ryff i la psicologia humanista s'entén el benestar psicològic; aquest fet va tenir com a resultat el disseny d'una entrevista semiestructurada amb un patró d'anàlisi del discurs per a interpretar de manera científica la recollida d'informació que aportarien les persones adultes majors. Exposem seguidament l'entrevista generada, ateses les dimensions del qüestionari Ryff, que fonamenta la mesura quantitativa per tal de poder relacionar racionalment la triangulació de les dades:

1. Les persones que es coneixen desenvolupen un sentit d'autonomia.

Teniu la impressió d'haver viscut la vostra vida d'acord amb la vostra manera de pensar o us heu deixat influir per altres persones?

En experimentar el benestar de conèixer-nos i compartir amb les altres persones la nostra vida, gaudim essent nosaltres mateixos i comprendrem el fet que els altres ens estimen. Som capaços d'acceptar l'amor dels altres i l'agraïm, no sentirem que la gent ens pot utilitzar ni ens sentirem preocupats per la possibilitat de malentesos amb l'altra gent ni per la possibilitat de no ser acceptats. En definitiva, ens sentirem lliures per a ser nosaltres mateixos.

2. Les persones que s'accepten tenen la potestat de triar el seu propòsit en la vida.

Heu tingut clar què volíeu aconseguir en la vostra vida?

Heu sentit satisfacció amb els objectius que us heu plantejat d'obtenir en la vida?

En la mesura que ens acceptem tal com som, veritablement i alegrement ens envoltarà aquesta autenticitat que sols pot provenir del que anomenem autoacceptació. Aquesta llibertat de relacionar-nos sense dependre, de gaudir d'autonomia, és un pas decisiu per a triar les nostres accions i activitats a través de la vida, assumint com a propi el nostre camí vital.

3. Autoacceptació. Les persones que s'accepten elles mateixes experimenten un major benestar.

Les preguntes creades són: Com us sentiu quan recordeu la vostra vida passada? i Ara, què penseu sobre la vostra manera de ser i de viure?

La principal eina per a continuar creixent com a persones, per a sentir benestar és l'autoacceptació, i el primer senyal de l'autoacceptació és el benestar mateix. Les persones que vertaderament s'accepten tal com són mantenen millors relacions positives amb els altres des d'elles mateixes.

4. Les persones que s'accepten elles mateixes tenen facilitat per a relacionar-se positivament amb els altres.

Com han estat les vostres relacions amb les altres persones, amics, parelles...? Us heu sentit majoritàriament bé amb elles? i Què considereu que és el més important que us han aportat les persones amb qui us heu relacionat?

Com més ens acceptem tal com som, amb major facilitat suposarem que no necessitarem agradar els altres; per tant, n'anticipem l'acceptació i ens abellirà estar amb ells; igualment, si ens acceptem de veritat gaudirem també dels moments de soledat.

5. Les persones que viuen amb benestar amb elles mateixes s'accepten tal com són en el moment present i en el seu entorn actual.

Considereu que sou, o heu sigut, una persona capaç d'aconseguir en la vostra vida allò que us heu proposat?

El fet de viure amb acceptació el moment present, sense dependència del nostre passat ni preocupació pel nostre futur, ens fa viure en l'entorn real en què ens trobem i en què seguirem el nostre desenvolupament. Les persones amb un alt domini de l'entorn són posseïdores d'una major sensació de control sobre el món, i alhora que se senten a gust són capaces d'influir sobre el context que les envolta.

6. Les persones que s'accepten experimenten benestar en el procés de créixer com a éssers humans.

Penseu que en la vostra vida ha sigut, o és, important conèixer-vos millor i canviar per desenvolupar-vos com a persona?

En primer lloc, les persones que estan en contacte amb les seues necessitats físiques, emocionals, intel·lectuals, socials, espirituals, etc. són persones que solen cercar un tipus de vida equilibrat en què les seues necessitats siguen satisfetes. S'abstenen d'excessos i d'hàbits autodestructius. També són capaces de ponderar les seues pròpies necessitats equilibrant-les amb les necessitats, les peticions o les demandes dels altres. Utilitzen la seua energia per aprendre i compartir de cada oportunitat que els ofereix la vida, i en trauen una experiència que desenvolupa el seu creixement com a persones i els proporciona benestar propi a elles i a les persones del seu voltant.

Persones adultes majors participants

El nombre de persones majors que han participat en l'activitat de generació d'una CIS i han pres part en les enquestes i entrevistes són 48. Cal tenir en compte que a la FAVAC resideixen 50 persones adultes majors i hi acullen 30 persones adultes majors durant el dia fins a la nit, com a centre de dia.

Les persones majors participants en aquesta experiència investigadora participativa es caracteritzen per ser majors de 55 anys, tant residents a la FAVAC com persones adultes del centre de dia, totes elles en condicions físiques i mentals adequades per a respondre els qüestionaris que eren administrats per alumnes de la UNAB. En la taula 1 es descriuen les dades sociodemogràfiques dels 48 participants que es consideren més rellevants en el marc de la investigació: sexe dels participants, franja d'edat (entre 55 i 70 anys, entre 71 i 85, i de 86 a 100) i estat civil (fadrins, casats, persones vídues i amb unió lliure).

TAULA 1
Descripció general de la mostra

<i>Estat civil</i>			<i>Franja d'edat</i>			<i>Total</i>
			55-70	71-85	86-100	
Fadrins	Sexe	Home	4	9	1	14
		Dona	6	4	2	12
		Subtotal	10	13	3	26
Casats	Sexe	Home	1	5	1	7
		Total	1	5	1	7
Persones vídues	Sexe	Home	0	4	1	5
		Dona	1	4	2	7
		Subtotal	1	8	3	12
Unió lliure	Sexe	Home		2		2
		Dona		1		1
		Subtotal		3		3

Procés de recollida de dades

En aquesta fase fou clau la contextualització del procés investigador en el marc de Colòmbia i, en concret, al departament de Santander, on és la ciutat de Bucaramanga. Les accions realitzades se centren en tres aspectes bàsics:

- Anàlisi d'indicadors sobre persones adultes majors a Colòmbia.
- Revisió bibliogràfica entorn de la responsabilitat social com a eina de relació amb la comunitat i, d'altra banda, sobre el benestar en les persones adultes majors.
- Converses amb membres de la FAVAC i de la UNAB per a conèixer els actors implicats en el procés.

El treball de camp es va iniciar a l'abril de 2007, amb la primera reunió en la qual participaren representants de les tres institucions implicades: Universitat

de València, FAVAC i els Àngels Custodis (personal i residents) i UNAB (professorat i representants d'alumnes).

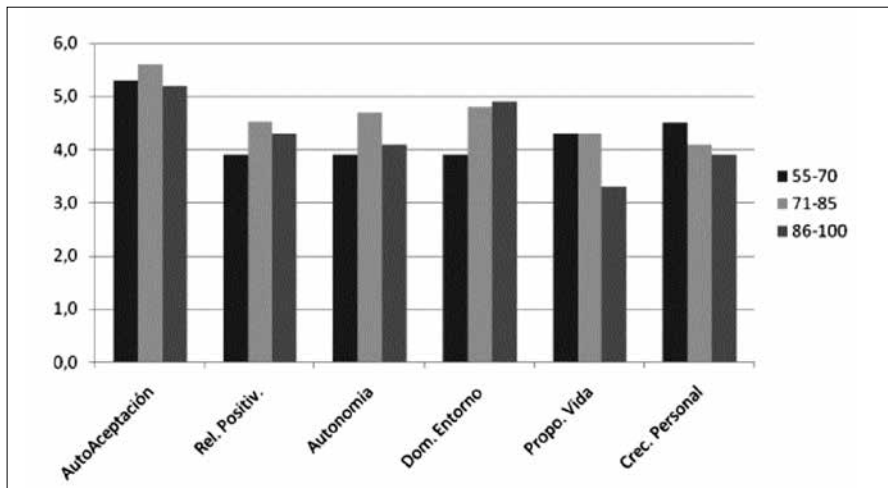
L'aplicació dels qüestionaris fou desenvolupada sota la coordinació de l'investigador de la Universitat de València amb quatre alumnes de la UNAB, tasca per a la qual prèviament foren formats sobre la metodologia IAP i el benestar en la gent major. En la primera part es va fer un procés d'explicació a les persones adultes majors que es van oferir a participar en la investigació sobre qui eren els alumnes participants, la importància de la seua participació, així com una presentació i familiarització amb els alumnes i amb l'investigador principal.

L'equip investigador responsable d'administrar els instruments, com ara la recollida de dades sociodemogràfiques, tingué en tot moment el suport de personal del centre, tot i que no participà en les conversacions amb les persones adultes majors.

Resultats

Amb la versió espanyola de l'escala de Ryff sobre benestar psicològic, la CSI va analitzar els resultats extrets (vegeu la gràfica 1). En l'anàlisi estadística s'observa com a significatiu que en la categoria d'edat hi ha un descens en les dimensions de propòsit en la vida i creixement personal a partir dels 85 anys i, d'altra banda, un major domini de l'entorn per part de les persones majors a partir dels 71 anys.

GRÀFICA 1
Puntuació en benestar psicològic en funció de l'edat

Es va realitzar una anàlisi estadística de variància per comprovar si eren significatives les diferències estadístiques. Després de les anàlisis dels resultats, es va poder comprovar en ambdós casos que en la dimensió domini de l'entorn entre el grup d'edat entre 55 i 70 anys i el grup d'edats entre 71 i 85 anys apareixen diferències estadísticament significatives del ,010. Quant al resultat obtingut en les anàlisis de variància entre grups de la dimensió propòsit en la vida, constatem diferències de mitjanes entre els de 71 a 85 anys i el grup situat entre els 86 i els 100 anys amb una p de ,001.

TAULA 2
Influència de l'edat en les escales de benestar psicològic

	<i>Autonomia</i>	<i>Domini de l'entorn</i>	<i>Propòsit en la vida</i>
55-70	3.9	3.9	4.3
71-85	4.7	4.8	4.3
86-100	4.1	4.9	3.3
F	4.677	5.239	2.961
p	.014	.009	.062

En la part empírica, l'ANOVA ens permet també observar una diferència significativa entre el grup d'edat entre els 71 i els 85, i entre els 86 i els 100, on s'aprecia que disminueix el propòsit de la vida.

Compararem aquests resultats tot seguit amb l'anàlisi del discurs de les entrevistes semiestructurades.

Anàlisi de les entrevistes semiestructurades

En l'anàlisi del discurs, el que és important és assegurar-se que el lector comprèn el que està succeint, per què s'han recollit determinats textos, presentar-los com han de ser llegits i per què una lectura és preferible a una altra, ja que als lectors se'ls ha de donar el sentit del discurs que contenen (Delgado i Gutiérrez 1994); per això, en generar les preguntes de l'entrevista hem aportat també la interpretació segons els postulats de la psicologia humanista sobre cadascuna de les dimensions.

Autonomia. Les persones entrevistades han estat majoritàriament gent empenedora, moltes d'origen humil i provinents de situacions de pobresa; esmenten com han sabut adaptar-se i cercar millors oportunitats al llarg de la seua vida. Les influències en la seua vida en altra gent i d'altra gent en la seua, no

les reconeixen directament en les entrevistes, però sí que al llarg del discurs fan referència a influències externes en les decisions adoptades.

Creixement personal. Són molt poques les persones adultes majors entrevistades que creuen que té sentit seguir desenvolupant-se per evolucionar i perceben conceptualment el seu estat actual de vellesa com la fi dels seus dies. En canvi, analitzant el discurs sencer de l'entrevista podem veure com cadascun continua aportant esforços per millorar i adaptar-se a l'entorn, millorar les seues relacions i marcar objectius bàsics, com ara participar en les tasques diàries de la FAVAC. Algunes persones experimenten un seguiment de valors sobre els quals poden evolucionar per ser millors. En diverses persones s'observa que en l'anàlisi del discurs interpreten la pregunta de creixement com un canvi de manera de ser i per això refusen que hagen de desenvolupar-se.

Propòsit en la vida. Destaca en les dones el propòsit motivacional de crear una família, causa de frustració en diferents casos pel fet de no aconseguir-lo; d'altra banda, en els homes el fet de crear una família en alguns casos també ha estat l'objectiu central en la vida, però interpretat de diferent manera. Apareixen com a propòsit vital valors com ara l'honestetat i la fidelitat amb l'amistat; en aquest aspecte els entrevistats es reconeixen com a persones fidels a aquests principis. En les respostes es denota que gran part les persones adultes majors entrevistades no indiquen haver tingut objectius explícits i eludeixen haver plantejat en la seua vida metes personals, però, d'altra banda, en el context general de l'entrevista observem que petites inquietuds, que no posen directament de manifest, han guiat la seua vida en diferents moments, com ara l'ansia de viatjar, la idea d'aconseguir tenir un negoci propi o una persona amb qui compartir.

Relacions positives amb els altres. Les expressions més freqüents emeses per les persones majors de la FAVAC es refereixen al fet de mantenir l'equilibri en les relacions dins de la fundació, si bé es valora en diferent mesura l'amistat, encara que no s'expressa identificada com una aportació sinó com una font de satisfacció. En aquest apartat mereix ser esmentada la resposta d'una de les entrevistades, que diu literalment: «Si puc fer un favor, el faig, amb estima, amb amor». És l'amistat, identificada per la gent que participa en la investigació com un element important en el benestar.

Autoacceptació. Hem observat que els resultats comparats de les entrevistes es corresponen en gran mesura amb la versió espanyola de l'escala Ryff. En ambdós casos, i atenint-nos a la subjectivitat de les respostes, constatem que l'autoconcepte es manifesta en alt grau positivament, es reconeix la labor desenvolupada al llarg de la vida i no se ceneixen a un patró de persones poc autovalorades, sinó que més aviat són conscients que al llarg de la seua vida han superat diferents etapes i processos.

Domini de l'ambient. Es reflecteix, en l'anàlisi del discurs i en els resultats de l'entrevista, que majoritàriament consideren que han sabut adaptar-se a les circumstàncies de la vida, no exemptes de problemes però sí canviant si les circumstàncies ho requerien, o d'una altra manera. Ho reflecteix una de les PAM quan narra com el seu espòs la tractava malament, es quedava a la llar per atendre els fills, fins que l'espòs se'n va anar i ella va continuar el seu propòsit.

A tall de cloenda

A la CSI, des del grup d'IAP responsable d'avaluar el benestar psicològic a les persones adultes de la FAVAC, es presenten les mesures de les dimensions recollides per Ryff i extretes mitjançant l'adaptació espanyola de l'escala i l'entrevista semiestructurada. El fet de reflexionar i analitzar informacions obtingudes des de mètodes quantitius i qualitius dóna major solidesa científica, si escau, per tal de millorar el coneixement sobre el benestar psicològic en la població participant.

L'autonomia és un espai amb unes regles que es converteixen en una dimensió que condiciona el seu dia a dia, respecte a una vida passada que ve d'un sentiment majoritari de no haver sentit mai influències externes ni d'amistats ni de la parella ni de la família, si bé en cada moment hi ha persones amb un pes relatiu en la presa de decisions. La majoria de persones han estat emprenedores, tant treballant per compte propi com assalariats per compte d'altri, i fan referència a la idea d'haver guiat la seua vida. El que majorment reflecteixen com a autonomia percebuda és la salut com a principal obstacle a l'hora de continuar el seu dia a dia.

Pel que fa a Relacions amb els altres, convé tenir clar que en un espai de convivència, on diferents persones provinents de diferents situacions i ambients passen a desplegar la seua vida, tant el cas de persones internes com de centre de dia, es provoquen situacions de tensió que són esmentades per part de tots. La resolució de conflictes és una necessitat i una alternativa que cal tenir en compte per treballar. Tot i això, hi ha moltes referències a la bondat de les activitats que es porten a terme diàriament, com ara les de neteja de l'espai comú, balls i jocs, considerades com un espai de trobada que els aporta sensació de benestar.

En la dimensió d'autoconcepte les persones adultes majors manifesten una solidesa d'autoreferència, si bé les franges d'edat entre 55 i 71 anys denoten una major adaptació a la nova realitat en el seu estat com a residents en una institució geriàtrica. Les persones que durant la seua vida s'han vist elles mateixes com a treballadores i emprenedores han de trobar un nou espai en què no perden el sentiment de valors que han reforçat la seua manera de percebre la seua funció i acceptar-se. En qualsevol cas, es copen en la recollida

d'informació manifestacions sobre un passat no agradable que afecta l'auto-percepció actual.

El domini de l'entorn que presenten les persones recentment ingressades a la FAVAC és menor que el de les persones que hi porten alguns anys, que han adaptat el seu ritme de vida a les seues possibilitats. En els resultats de l'escala Ryff hem pogut apreciar, després d'analitzar les diferències entre variàncies, que entre el grup de 55 a 70 anys i el de 71 a 85 es presenta la major diferència, cosa que es corrobora mitjançant l'anàlisi del discurs de l'entrevista amb un millor domini de l'entorn per part de les persones que ja porten uns anys a la FAVAC. Aquestes dades concorden amb les de l'estudi de Molina i Menéndez (2006) a la República Dominicana, que conclou que la dimensió que anomenen competència ambiental té tendència a ser més alta en les persones majors i de mitjana edat que en els joves, però roman estable en les de mitjana edat i les que es troben en la vellesa.

Finalment, en les dues dimensions restants, propòsit de vida i creixement personal, es mostra un decreixement al llarg dels diferents moments vitals estudiats, i és especialment acusat en comparar persones de mitjana edat i persones majors.

Des d'una perspectiva humanista, el potencial del desenvolupament humà és continu durant tota la vida i afavoreix la possibilitat de treballar l'autoacceptació, la relació amb els altres, circumstància que permet generar una autonomia de pensament que guie uns propòsits de vida d'acord amb l'entorn que envolta les persones en el transcurs del seu dia a dia; aquesta seria la propra tasca de la CSI (Martí, 2007).

Des de la CSI es trau la primera conclusió de possibilitat d'activitats d'inclusió que puguen aportar un sentiment de major integració a la FAVAC per tal d'alinear el propòsit de vida amb activitats que es puguen desenvolupar en el nou entorn i les possibilitats reals d'autonomia. Caldria treballar el canvi d'estratègies de pensament des de l'aportació d'activitats alternatives, explotar el potencial d'experiència adquirida durant els anys, tal com manifesten algunes persones adultes majors (Martí, 2007; Martí, Martínez, Martí-Vilar i Marí, 2008).

En l'àmbit de la FAVAC també s'ha criticat sovint la percepció de la investigació com a recollida de dades i com a centre d'acollida d'alumnes en pràctiques sense que hi haguera una major implicació en el que realment significa el dia a dia. Aquest procés de constitució d'una CSI ha iniciat un procés de canvi intern i extern. El fet d'intercanviar i compartir coneixements i sobretot de ser part activa en les activitats que implica una metodologia IAP ha donat una matisació diferent i ha aportat un nou significat a la col·laboració que es pot donar en pròximes etapes i noves relacions comunitàries, centrades en la promoció del benestar psicològic de les persones adultes majors.

En l'àmbit de la RSU caldria complementar les aportacions que fa la UNAB mitjançant el voluntariat, des d'una primera etapa d'activitat arribar a una proactivitat participativa d'acord amb l'experiència que es desenvolupa amb la creació d'una CSI (Martí et al. 2008). Ara disposen d'eines que interactuen amb la comunitat que pretenen afavorir. D'aquesta manera, la universitat es converteix en un nou element social que estableix de manera voluntària un diàleg comunitari, alhora que incorpora a la formació de l'alumnat i a altres membres del professorat i de l'administració el foment de la responsabilitat social.

La RS aplicada per mitjà d'una CSI pot ser una poderosa eina de desenvolupament personal i de participació social. Per tant, els objectius proposats en aquest treball d'investigació s'han vist aconseguits en l'articulació de la CSI mitjançant l'ús de la metodologia IAP en la seua primera fase d'elaboració d'un informe que faça una recollida de l'estat inicial, i d'allò que la gent major resident a la FAVAC considera benestar psicològic (Martí, 2007).

Aquesta manera innovadora d'apropar-nos al benestar el conjunt de participants de la CSI, atenint-nos als criteris teòrics de Carol Ryff, permet que es pugui planejar una continuïtat en la línia de potenciar, des d'un vessant humanista de la psicologia, un benestar psicològic enfocat cap al creixement personal, més que no en un benestar subjectiu més orientat a elaborar conclusions i valoracions sobre les experiències ja viscudes.

Els elements d'autoacceptació, relacions amb els altres, domini de l'entorn i autonomia poden tenir un fil de continuïtat en el fet de mantenir i elaborar propòsits de vida que són part del creixement personal en una època, la vellesa, de major plenitud i coneixement. En aquest mateix sentit conclourem l'article amb una pregunta que formula una de les persones adultes majors en el transcurs de les entrevistes: «He après moltes coses; el pitjor és que quan un està en l'edat en què aprèn les coses, li ve la maduresa. Aleshores, allò que un aprèn en aqueixa edat ja no li serveix per a res. Ja no li arribarà. He après tot això, per a què?». El proper pas per a consolidar la tasca de la CSI és donar a les persones adultes majors, al personal de les institucions geriàtriques i altres que hi col·laboren, eines per a respondre aquesta pregunta.

Referències

- Argyle, M. (1992). *La psicología de la felicidad*. Madrid: Alianza.
- Bradburn, N. (1969). *The Structure of Psychological Well-Being*. Chicago: Aldine.
- Berkowitz, L. i Daniel, L. R. (1964). Affecting the Salience of the Social Responsibility Norm: Effect of Past Help on the Response to Dependency Relationships. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 68, 275-281.

- Delgado, J. M. i Gutiérrez J. (1994). *Métodos y técnicas cualitativas de investigación en ciencias sociales*. Madrid: Síntesis.
- Diener, E. (1994). El bienestar subjetivo. *Intervención psicosocial: Revista sobre igualdad y calidad de vida*, 3(8), 67-114.
- Keyes, C., Shmotkin, D. i Ryff, C. (2002). Optimizing well-being: the empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 1.007-1.022.
- Marí, R., Martínez, F. A., Martí-Vilar, M. Martínez, J., Campos, F.; Suárez, J. M., Almerich, G. i Climent, C. (2004). Una Comunidad Social de Investigación en la Resolución de conflictos para la participación, validación y difusión de conocimientos. Dins *La educación en contextos multiculturales*. València: Universitat de València.
- Martí, J. J. (2007). *Acción aplicada de responsabilidad social universitaria: Valoración del bienestar psicológico en personas adultas mayores institucionalizadas*. València: Universitat de València.
- Martí Vilar, M. (2008). Las necesidades humanas desde la psicología moral. *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global*, 102, 89-101.
- Martí Vilar, M. (2001). *Influjo de la educación en el desarrollo moral, los valores y las creencias de los adolescentes*. Tesis Doctoral. València: Universitat de València.
- Martí Vilar, M., Marí, R., Martínez, F. A., Climent, C. i Campos, F. (2005). Resolución de conflictos e interacción social desde una Comunidad Social de investigación. Una propuesta formativa desde la «Unidad de Investigación Centrada en la Persona». Dins *Participación, Animación e Intervención Socioeducativa*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Martí, J. J. i Martí Vilar, M. (2010). La Responsabilidad Social en la psicología moral. Dins M. Martí Vilar, *Razonamiento moral y prosocialidad*. Madrid: CCS.
- Martínez, F. A. i Martí-Vilar, M. (2005). *¿Qué entendemos por una Comunidad Social de Investigación?* II Reunión Nacional para la Investigación en Resolución de Conflictos Sociales desde el Enfoque Centrado en la Persona, València.
- Martínez, E. i Flores J. (1997). *La popularización de la ciencia y la tecnología: reflexiones básicas*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- Molina, C. J. i Meléndez J. C. (2006). Bienestar psicológico en envejecientes de la República Dominicana. *Geriátrika* 2006; 22(3):97-105
- Rodríguez, E., Aguilar, M. P. i Martí Vilar, M. (2005). Barrio 613 de Acción Preferente. Un nuevo modelo socioeducativo en la solución de conflictos desde una Comunidad Social de Investigación. Dins *Participación, Animación e Intervención Socioeducativa*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

- Ryan, R. i Deci, E. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 57, 1069-1089.
- Ryff, C. D. (1989a). In the eye of the beholder: Views of psychological well-being among middle-aged and older adults. *Psychology & Aging*, 4, 195-210.
- Ryff, C. (1989b). Happiness is Everything, or Is It? Exploration on the Meaning of Psychological Well-Being. *Journal of Personality a Social Psychology*, 52, 141-166.
- Ryff, C. D. (1995). Psychological well-being in adult life, *Current Directions in Psychological Science*, 4, 99-104.
- Ryff, C. i Keyes, C. (1995). The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), 719-727.
- Teixidó, S. i Chavarri, R. (2000). *Responsabilidad Social Empresarial: Una Aproximación Conceptual*. Consultat en: <http://www.pnud.cl/publicaciones/rse-mesas.pdf>.
- Vallaeys, F. (2006). *Marco teórico de Responsabilidad Social Universitaria*. Mimeo: BID.
- Veenhoven, R. (1994). El estudio de la satisfacción con la vida. *Intervención Psicosocial*, 3, 87-116.
- Villasante, T. (2000). *La investigación social participativa: construyendo ciudadanía I*. Madrid: El Viejo Topo.